

ongewenste gevolgen voor het economisch leven. Men moet daarom rekening houden met de gehele economische en politieke toestand van het betrokken land.

Dit antwoord is op zichzelf aanvaardbaar, maar is toch niet meer dan het begin van een oplossing. Aan degene, die de wisselkoerspolitiek moet voeren, biedt het wel zeer weinig houvast. Zeker, een eenvoudig, ondubbelzinnig bepaald, kwantitatief criterium voor de „juiste” wisselkoers kon men moeilijk van hem verlangen. Meer en meer wint het in zicht veld, dat het zoeken naar een dergelijke in alle omstandigheden toe te passen formule het zoeken naar de steen der wijzen is. Niettemin is over dit vraagstuk toch wel heel wat meer te zeggen dan prof. W. doet. Doordat hij zijn antwoord slechts in zo algemene bewoordingen omschrijft, worden alle concrete moeilijkheden en strijdvragen verdoezeld. Met name mist men iedere vermelding van een aantal vraagstukken, die na de oorlog, i.h.b. in verband met de overeenkomst van Bretton Woods, druk besproken zijn. Zo wordt bijv. geen onderscheid gemaakt tussen conjuncturele en structurele evenwichtsverstoringen. Hierdoor blijft ook duister in welke zin de „redelijke tijd”, waarvoor de wisselkoers moet worden vastgesteld, dient te worden opgevat, als een conjunctuurfase of als een periode die een of meer volledige cycli omvat. Het blijkt thans ook in het geheel niet, in welke omstandigheden prof. W. wel en wanneer hij niet een wijziging van de pariteit effectief en gerechtvaardigd acht. De vraag, of er steeds een wisselkoers te vinden is die zowel het evenwicht van de betalingsbalans als van het economisch leven verzekert, wordt niet gesteld. Ook over de verdere moeilijkheden die de concrete toepassing van de algemene formule met zich brengt zou men gaarne meer hebben vernomen.

Hoewel de rede van prof. Wijnholds verscheidene interessante opmerkingen bevat, kan zij dus als overzicht van de thans aan de orde zijnde wisselkoersvraagstukken niet geheel bevredigen. Misschien is de hoop gerechtvaardigd dat prof. W. een ander maal, aan minder nauwe grenzen gebonden, de thans opengelaten leemten aanvult.

BOEKBESPREKING

Dr. J. Horring, Methode van kostprijsberekening in de landbouw. Emmen 1948 (Proefschrift N.E.H.S.)

door S. H. Waringa

Het is een gelukkige gedachte als onderwerp voor een economisch proefschrift de kostprijsberekening in de landbouw te kiezen. In de algemene literatuur op bedrijfseconomisch gebied in Nederland wordt maar zeer terloops aandacht gewijd aan de agrarische sector der voortbrenging. Bij oppervlakkige beschouwing kan dat verwonderlijk worden geacht, omdat de landbouw nog altijd een van de belangrijkste takken van ons bestaan uitmaakt. Horring wijdt in de inleiding dan ook enkele beschouwingen aan dit feit en geeft als verklaring de wijze van opleiding der landbouw-deskundigen enerzijds en der economen anderzijds. Deze opleiding zou bij de landbouw-deskundigen te uitsluitend technisch gericht zijn, bij de economen zouden handel en industrie te veel in het centrum der belangstelling staan. Naar mijn mening is deze opleiding echter niet oorzaak, maar gevolg. De behoefte aan deskundigen op technisch gebied heeft zich jaren geleden voelbaar gemaakt, minder in het individuele

bedrijf, dan wel bij de overheid. De opleiding volgde de vraag. Bij de economische opleiding was er geen vraag vanuit landbouw-kringen, maar uit de kringen van handel en industrie. Daar waren de ondernemingen tot zulk een omvang gegroeid dat zij voor de rijzende problemen op economisch gebied voor deskundigen plaats hadden. Het lag dus ook hier voor de hand, dat het accent bij de opleiding op het terrein van handel en industrie kwam te liggen.

In het klein-bedrijf, en daartoe behoort het grootste deel van de Nederlandse landbouw, is die behoefte eerst veel later gevoeld. De nood der tijden leerde de bedrijfsgenoten de handen ineem te slaan. Zo ontstonden het Economisch Instituut voor de Middenstand en het Landbouw Economisch Instituut. Op beiderlei terrein is een grote achterstand in te halen, maar men mag verwachten dat uit de werkzaamheid van beide instituten als resultaat zal voortvloeien, dat beide takken van productie meer plaats gaan innemen in de algemene economische literatuur en in de economische opleiding. Monografieën als de hier besprokene bevorderen deze gang van zaken, die hoogst belangrijk is voor de Nederlandse landbouw.

In prettig leesbare vorm worden de problemen die ontstaan in verband met de kostprijsberekening in de landbouw besproken. Zoals Horring terecht opmerkt in zijn slotbeschouwing, stemt de calculatie in de landbouw in hoofdtrekken overeen met die in de industrie, omdat het theoretisch uitgangspunt gelijk is. Legt men na lezing het boek terzijde, dan zijn vrijwel alle aspecten van de calculatie, zoals wij die uit de algemene literatuur kennen, de revue gepasseerd. Typisch agrarische problemen nemen de plaats in van de vraagstukken verbonden aan de kosten van afzet, de initiale kosten en de kosten van research. Omdat alles wordt gezien uit het standpunt van de landbouw, is het boek zeer verfrissend en wenst men het ook in andere handen dan uitsluitend in die van hen, die bij de landbouw geïnteresseerd zijn.

Horring begint met af te rekenen met de methode om de kostprijs te baseren op de resultaten van één jaar. Door inwerking van natuurlijke factoren bestaat er een grote spreiding tussen de hoeveelheden productiemiddel en product der verschillende cyclussen. Alleen door uit te gaan van de resultaten van een reeks van jaren komt men tot een juiste bepaling van de hoeveelheden productiemiddel en product. De hoeveelheden aan beide zijden van de vergelijking worden, zo als Horring dit noemt „genormaliseerd”. Het bijzondere bij deze berekening is natuurlijk niet dat wordt uitgegaan van meerdere productie-processen om de hoeveelheden te bepalen. Dit geschiedt bij de calculatie in de industrie ook, al valt dit in de kostprijs-formules niet zo sterk op. Het bijzondere in de landbouw ligt in het feit dat één productiecyclus, althans in de Nederlandse akkerbouw, zich uitstrekt over een vol jaar, waarnaast grote variaties in de hoeveelheden productiemiddel en product voorkomen.

Op blz. 25 poneert Horring de stelling dat de gehele productie-cyclus in de beschouwing moet worden betrokken, terwijl verder wordt gesteld dat in principe de gegeven formule voor de gehele agrarische sector van toepassing is. Hier rijzen echter wel enige vragen, juist ook in verband met het voorbeeld. Horring bespreekt nl. het vraagstuk van de lactatieperiode van een koe en zegt dan dat natuurlijk niet alleen de periode van melkgift, maar ook die van droogstaan in aanmerking moet worden genomen. Men kan zich afvragen of bij een koe de tijd van lactatie en droogstaan samen wel een productie-cyclus uitmaken, en of die productie-cyclus niet over de gehele levensduur van de koe loopt. Nog sterker

spreekt dit bij de meerjarige cultures, bv. bij griend, fruit en tropische gewassen. Zou men op deze voortbrenging de formule van Horring willen toepassen, dan loopt men ongetwijfeld vast. De productie-cyclus voor b.v. mijnhout is ongeveer 60 jaar. Men komt dus nimmer tot enig practisch resultaat.

Voor de melkveehouderij zou men uit kunnen gaan van een standaard beslag, zoals Horring op pag. 43 demonstreert voor het mesten van ossen. Voor de genoemde meerjarige cultures is zoiets natuurlijk uitgesloten.

Horring stelt op bladz. 26/27 twee eisen voor de kostprijsberekening, nl. ten eerste dat meerdere productie-processen als basis moeten worden gebruikt, ten tweede, dat rekening moet worden gehouden met de qualiteiten der bedrijfsleiders. Op zich zelf geven deze voorwaarden geen reden tot bespreking, maar Horring verbindt daaraan de conclusie dat er t.a.v. de kostprijs verschil van opvatting tussen hem en Kleerekoper (Bedrijfseconomie 1934) bestaan moet, want Kleerekoper zal deze voorwaarden niet aanvaarden.

Het is mij niet mogen gelukken uit het boek van Kleerekoper iets te puren, waaruit de conclusie kan worden getrokken dat hij slechts één productie-proces als basis voor de calculatie gebruikt. Hoe zou hij anders tot uitvalnormen kunnen komen (Par. 278)?

Kleerekoper schrijft in zijn hiervoor geciteerde boek in par. 129: „Hier merken wij op, dat uit deze beschouwingen volgt, dat er voor de verschillende ondernemingen verschillende kostprijzen bestaan.” In de voorafgaande bladzijden heeft Kleerekoper o.m. gewezen op verschillen uit qualiteit van de grond in de landbouw, uit de arbeiders en uit de organisatie. De conclusie dat Kleerekoper de door Horring gestelde voorwaarden niet zou kunnen aanvaarden, lijkt mij niet gefundeerd.

De kostprijs moet feitelijk zijn en niet normatief, zegt Horring in zijn kritiek op Kleerekoper. Maar wat wil dat eigenlijk zeggen: feitelijk? Men kan toch niet menen dat Limperg c.s. een calculatiesysteem volgen, dat niet op feiten is gebaseerd? Zelfs de uitsluitend technische standaards (die door Limperg c.s. worden verworpen) zijn nog op feitelikheden gebaseerd (tekeningen, recepten, tijdstudies enz.). Horring laat de feitelikheden in zijn kostprijsformule toch ook maar „een” rol, en niet „de” rol spelen, wat duidelijk spreekt uit zijn genormaliseerde hoeveelheden, waarin zelfs ontwikkelings tendenzen op technisch terrein worden opgenomen. Trouwens, een en ander lijkt ook in tegenspraak met de verwerping op blz. 49 van de historische kostprijs die op het „feitelijk” verbruik steunt.

Dat Horring zegt dat de kostprijs feitelijk en niet normatief moet zijn doet, als men de rode draad die door het gehele boek loopt in aanmerking neemt, wat eigenaardig aan. Wat is nl. het geval? Horring maakt in zijn dagelijkse practijk calculaties die moeten of kunnen dienen als basis voor de prijspolitiek der overheid op landbouwgebied. Het ligt voor de hand dat dergelijke kostprijzen, ofschoon opgebouwd uit feitelijke bestanddelen, abstracties zijn (abstractie in de zin van aftreksel). Deze dagelijkse practijk der calculatie domineert sterk in het boek van Horring. Soms geeft dit feit aan het boek een prettige vaart, maar soms vormt het ook een bezwaar, immers het gevaar is groot dat het kostprijsprobleem van een te eng standpunt wordt gezien. Zo laat Horring bij de bespreking van de waardering der productiemiddelen (pag. 40/41) de uitgaafprijzen los, werkt met de vervangingswaarde, maar alleen in verband met efficiency en rendabiliteitsberekening. Over het verband met de winst-cal-

culatie wordt gezwezen. Ook in de kritiek op J. L. Mey (pag. 82) doet zich iets dergelijks voor. Het gaat hier om een boer die een veeteeltbedrijf op tuinbouwgrond exploiteert en dus een veel te hoge pacht betaalt. Horring verwijt nu J. L. Mey (Leerboek der Bedrijfseconomie I) dat hij met deze hoge pacht geen rekening houdt, terwijl dit wel moet. Maar Horring heeft het over een rendabiliteitsberekening, Mey over een vaststelling van een basis voor de aanbiedingsprijs ter markt, en dat maakt een groot verschil. Immers als Mey zou nagaan of het voordeliger was op andere grond het bedrijf te exploiteren, zou hij zeker met de hogere pacht rekening houden, terwijl, naar ik veronderstel, Horring zeker niet deze hogere pacht gaat verwerken in een berekening die basis moet opleveren voor een prijszetting door de overheid. Degene die meer belang in dit onderwerp stelt verwijs ik bovendien naar wat Kleerekoper in zijn Bedrijfseconomie par. 129 naar aanleiding van een dergelijk probleem opmerkt.

Enkele onnauwkeurigheden vallen te signaleren bij de behandeling van de tractor-kosten (pag. 68 e.v.). In de formule moeten de sigma-tekens vervallen, terwijl gesteld had moeten worden: zij het percentage P , en $P/100 = i$. Door het percentage op i te stellen en deze i zonder meer in de formule in te voeren, wordt de uitkomst $100 \times$ te groot. Verder spreekt Horring hier over een berekening van de contante waarde, maar dan zit de intrest reeds in de aankoopprijs van de tractor verdisconteerd en mag niet nogmaals rente worden berekend (en niet worden bijgeteld). Men krijgt sterk de indruk dat Horring eindwaarden wil vergelijken, maar over contante waarde spreekt.

De behandeling van de kapitaalrente (pag. 84 e.v.) is niet sterk. Horring wil nl. alleen bij de grond rechtstreeks de rente in rekening brengen, omdat hier geen andere kosten door het gebruik ontstaan, wat bij de andere productie-middelen wel het geval is. Het wil mij echter voorkomen dat grondgebruik zonder meststoffen evenmin resultaat op zal leveren als een tractor zonder brandstof, of een ploeg zonder paard. De stelling lijkt trouwens ook enigszins in tegenspraak met de reeds besproken behandeling der tractor-kosten. Ook tegen de overige opmerkingen over de rente zouden nog wel bezwaren zijn in te brengen.

Horring vindt dat het onderscheid dat wel wordt gemaakt tussen gemeenschappelijke en samengevoegde kosten overbodig is. Omdat de problemen van gemeenschappelijke kosten zich in de landbouw veelvuldig voordoen, lijkt het gerechtvaardigd iets meer aandacht te besteden aan wat Horring daarover zegt. Om tot een juiste kostentoerekening bij gemeenschappelijke voortbrenging te komen wil Horring de productie variëren, door b.v. de ene maal het accent op de stro-voortbrenging, de andere maal het accent op de korrel-opbrengst te leggen. De gegevens die uit deze variaties kunnen worden afgeleid kunnen dienen om uit een aantal vergelijkingen de gezochte kostprijzen af te leiden.

In de eerste plaats rijst naar aanleiding van deze suggestie de vraag, of in de landbouw waar de imponderabilia zulk een grote rol spelen, wel bruikbare gegevens kunnen worden gevonden. Maar zelfs al zou dit mogelijk zijn, dan is de variatie-mogelijkheid niet groot en rijst de vraag in hoeverre de gegevens representatief zijn voor grotere variaties indien deze mogelijk zouden zijn. De door Horring op pag. 112 gegeven vergelijkingen lijken zijn suggestie eer tegen te spreken dan te bevestigen.

Het stellen van de variatie-mogelijkheden had m.i. Horring op de gedachte moeten brengen, dat de onderscheiding gemeenschappelijke en

samen gevoegde kosten reden van bestaan heeft. Het is nl. zo dat bij gemeenschappelijke voortbrenging twee of meer producten altijd gezamenlijk ontstaan, al is er een beperkte mogelijkheid tot variatie in de hoeveelheden onderling, b.v. gas, teer, cokes, of vlees en huiden. Bij de samen gevoegde voortbrenging is de mogelijkheid aanwezig de goederen geheel gescheiden voort te brengen, b.v. personen en goederenvervoer. Wel zal uit het oogpunt van efficiency de voortbrenging normaliter gezamenlijk geschieden, maar variatie, waarbij een der voortbrengselen tot 0 wordt teruggebracht, is mogelijk.

Een voorbeeld van de toerekening der kosten bij gemeenschappelijke voortbrenging ontleent Horryng aan de melkveehouderij. In het kort komt het op het volgende neer. Normaal kalven de koeien in het voorjaar, de melkgift daalt in de wintermaanden. Men kan de koeien later laten kalven, waardoor ook in de wintermaanden de zo zeer gewenste grotere melkgift wordt verkregen. Nu is de winterproductie duurder dan de zomerproductie en dus moet de verkoopprijs voor de wintermelk hoger zijn dan voor zomermelk. Deze prijspolitiek gaat nu echter een rol spelen bij de bepaling van de kostprijs. Boer A laat in het voorjaar kalven en krijgt in de zomermaanden in totaal 3100 liter melk, in de wintermaanden 1200 liter. Boer B, die in het najaar laat kalven krijgt in de zomermaanden 600, in de wintermaanden 3000 liter melk. Stel nu de kostprijs voor de zomermelk z en voor de wintermelk w , dan is bij boer A $3100 \times z + 1200 \times w$ gelijk aan zijn totale uitgaven, terwijl bij boer B dit geldt voor $600 \times z + 3000 \times w$. Daar de totale uitgaven van A en B bekend zijn, krijgen we twee vergelijkingen met twee onbekenden, die oplosbaar zijn. Oppervlakkig gezien lijkt de redenering logisch, maar zij is het niet. In de eerste plaats is hier sprake van twee volkomen verschillende productieprocessen in twee ondernemingen en is de splitsing in twee bepaalde periodes willekeurig (men kan ook per maand gaan splitsen). Bovendien is de oplossing in strijd met wat Horryng in het begin van zijn boek als beginsel stelt: steeds een volledige productie-cyclus bezien. Die productie-cyclus wordt nu in twee stukken geknipt, waardoor w en z niet onafhankelijk van elkaar kunnen zijn en in principe de vergelijkingen onoplosbaar worden. Hoe sterk hier de prijspolitiek door de kostprijsberekening heenloopt, moge blijken uit het volgende.

Stelt men dat de netto winst voor beide boeren gelijk moet zijn, en neemt men voor de zomerprijs z en de winterprijs w , dan ontstaan de volgende twee vergelijkingen:

Boer A: $3100 \times z + 1200 \times w = \text{totale kosten der periode plus winst.}$

Boer B: $600 \times z + 3000 \times w = \text{totale kosten der periode plus winst.}$

De totale kosten van A en B, die van elkaar zullen afwijken, en de grootte van de winst zijn bekend. De onbekenden z en w zijn van elkaar onafhankelijk en in principe oplosbaar. De splitsing in zomer -en winterproductie is thans verantwoord, zij was dat bij Horryng niet.

Een bespreking van alle punten waarbij verschil van inzicht bestaat, en er zijn er nog wel enkele, is uitgesloten, hoe verleidelijk dit ook is, zodat ik het hierbij moet laten. Ondanks bezwaren tegen bepaalde gedeelten wil ik het boek toch ter lezing aanbevelen, mits de lezing niet critiekloos geschiedt. En deze aanbeveling geschiedt niet alleen omdat het boek vele uitstekende bladzijden telt, maar ook omdat het getuigt van een ten onrechte verwaarlozen van de landbouw in de economische literatuur.